

Somai Miklós

ÁLDÁS VAGY CSAPÁS?
SZUBVENCIOKRA ALAPOZOTT FEJLŐDÉS
VAGY A MÁSODRENDŰ TAGSÁGGAL JÁRÓ STAGNÁLÁS?

1. Az állami beavatkozás szükségessége

Százötven évvel ezelőtt a földnek mint termelőeszköznek az abszolút szűkösségéből adódó monopolhelyzet még olyan piaci áralakulást eredményezett, amelyben kellő jövedelem képződött ahhoz, hogy mind a tulajdonos, mind a bérlő, mind pedig a mezőgazdasági munkás megfelelő jövedelemhez jusson. A modernkori globalizáció körülményei között azonban a mezőgazdaságnak mind a beszállítói (a vetőmag-, vegyszer-, gép- és takarmánygyártók), mind pedig a vevői (az élelmiszeripari és kereskedelmi vállalatok) többnyire olyan rendkívül koncentrált monopóliumok, amelyek képesek arra, hogy diktálják az árakat és az egyéb feltételeket. A mezőgazdaságot – a mindkét irányból, az input és az output oldalról egyaránt – alárendelt szerepbe, előnytelen jövedelmi helyzetbe kényszerítő monopolista struktúráktól csak az állam tudatos gazdaság-politikai beavatkozása mentheti meg.

2. Szubvenció, de nem az új tagoknak

Minél fejlettebb egy ország és minél kisebb a mezőgazdaság részesedése a GDP előállításában, annál hatékonyabb és kifinomultabb agrárprotekcionista rendszert képes működtetni. Ebből következik, hogy a magyar mezőgazdaság modernizációjához elméletileg két út vezet: vagy az EU-n kívül maradó ország gazdasági-társadalmi fejlődése hozza magával, vagy a teljes jogú EU-tagság a maga évi 1-1,5 milliárd eurós szubvencióival. A gyakorlatban azonban egy harmadik út kezd kibontakozni: egy korlátozott jogokkal járó EU-tagság, mely csupán arra lesz jó, hogy felgyorsítsa az ország általános fejlődését, s ezáltal az agrárszektor modernizációját elősegítő finanszírozási képesség növekedését.

2.1. Az EU közös agrárpolitikájában (CAP) a termelők támogatása sokáig a mesterségesen magasán tartott átvételi árakon keresztül valósult meg. A GATT uruguayi fordulójában azonban – amerikai nyomásra – az EU kénytelen volt megváltoztatni agrárpolitikáját, s 1992 óta a garantált árak csökkentésért a termelőket egyre inkább közvetlen költségvetési támogatásban részesítik (direkt vagy kompenzációs kifizetések). Az Agenda 2000 tovább

erősíti ezt az irányvonalat, amennyiben a kompenzációs kifizetések 2004-re a termelői támogatásoknak már a 70-75%-át fogják alkotni.

2.2. Az EU keleti bővülése kapcsán rendkívül élesen vetődik fel a kérdés: vajon az új tagországok termelőire ugyanaz a CAP lesz-e érvényben? A brüsszeli bizottság által felkért szakértők évek óta három fő érveléssel utasítják el a kompenzációs kifizetéseknek a tagjelölt országokra való kiterjesztését:

- * Először, mert az túltermeléshez vezetne az EU-ba felvett országokban, akik ráadásul igen gyengécske GATT-hozománnyal rendelkeznek, s így a fölöslegetől még szubvencionált export formájában sem tudnának megszabadulni.
- * Másodszor, mert a csatlakozó országokban a mezőgazdasági árak a belépéskor nem csökkenni, hanem nőni fognak, s így közgazdaságilag nincs értelme semmiféle jövedelemkompenzációnak.
- * Harmadszor, mert a kifizetések rendkívüli jövedelemkülönbségeket, s ezáltal szociális feszültségeket keltenének a gazdálkodók és a társadalom fennmaradó része között.

2.3. A második és a harmadik évről a későbbiekben még visszatérünk. Az elsővel kapcsolatos aggodalmaknak azonban mindenképpen ellentmond, hogy a luxemburgi csoportot alkotó 5 közép-európai ország (CZ, EST, H, PL, SLO) agrártermelésének több mint 60%-át adó Lengyelországban a mezőgazdasági terület 82%-án átlag 8,7 hektáros magánbirtokokon folyik a termelés. A több mint 2 millió farmon több mint 4 millió agrárfoglalkoztatottat tartanak nyilván, ami az összes foglalkoztatott közel 27%-a. A magángazdaságok fele 1 hektárnál is kisebb, és csupán 19%-a haladja meg a 10 hektáros méretet. 38%-uk kizárólag, további 30%-uk pedig elsősorban önellátásra termel. A döntően piacra termelő maradék 32% több mint 70%-a 4200 eurónál (kb. 1,1 millió forintnál) kisebb éves árbevételt realizál. A fenti adatok ismeretében kijelenthető, hogy egy ilyen mértékig elaprózott szerkezetű, nagyrészt önellátásra berendezkedett mezőgazdaság képtelen komoly kínálati választ adni, akár kap kompenzációs támogatást, akár nem. Annál is inkább, mert az ún. szántóföldi nagykulturákra (gabona, olajosmag, fehérjetakarmány) fizetett kompenzációk amúgy sem érvényesek az 1 hektárnál kisebb birtokokra. Az EU-ban a törpebirtokok kezelése a szociálpolitika feladata.

Farmstruktúra versus kínálati rugalmasság

3. Kis- és törpebirtokok

Lengyelországban a tervgazdaság 4 évtizede alatt is megmaradt a kistulajdonosi struktúra. A lengyel birtokviszonyok Nyugat-Európa 1960-as évekbeli viszonyaihoz hasonlítanak, vagy másképpen fogalmazva: Lengyelország az agrárszerkezetet illetően 40 éves

lemaradásban van a Nyugattól. Ezzel szemben Csehország és Magyarország esetében viszonylag korszerűnek mondható nagy struktúrák jöttek létre, melyek nagyobbik fele – legalábbis a művelést illetően – a tulajdonviszonyok szétforgácsolását eredményező kárpótlási folyamat ellenére a 90-es évekre is átmentette magát. Különösen Magyarországra igaz, hogy a kedvező földrajzi (környezeti, klimatikus és talaj-) adottságok, az élelmiszeripar jelentős részben külföldiek általi privatizációja és a nagy struktúrák művelés, azaz eme fontos gazdasági tényezők szerencsés kombinációja nem említhető egy napon a lengyel állapotokkal.

3.1. A rendszerváltást követő gazdasági recesszió idején, amikor a korábban szinte nem létező munkanélküliség két számjegyre ugrott, a vidéki lakosság számottevő részének az elszegényedés előli utolsó menedéket jelentette, hogy kis-, illetve törpebirtokokon mezőgazdasági tevékenységet végezhetett. Lengyelországban ezt a már meglévő farmstruktúra tette lehetővé, Csehországban és Magyarországon pedig a kárpótlással létrejövő elaprózott birtokszerkezet. Szakértői számítások szerint ezek a törpefarmok a mezőgazdasági termelésnek Lengyelországban 60, Magyarországon 40, Csehországban pedig a 20%-át, vagyis a Luxemburgi Ötök termelésének kb. a felét (!) adják. Túlélésüket a következő tényezők biztosítják:

- * A törpebirtokok jövedelmének jelentős része nem a konkrét mezőgazdasági tevékenységből származik. Lengyelországban például az ilyen háztartások 27%-a döntően az agrárszektoron kívülről szerzi a jövedelmét, 21%-a öregségi és rokkantsági nyugdíjból él, 6%-a pedig a vidéki turizmusból, 8%-uknál a szektorból és a szektoron kívülről jövő bevételek nagyjából egyensúlyban vannak, és mindössze 38%-uknál játszik meghatározó szerepet az agrártevékenységből származó jövedelem.
- * Magán az agrárjövödelmen belül is rendkívül nagy (kb. 50%-os) részt képvisel az önellátás keretében a konkrét háztartás, valamint a városi rokonok, ismerősök által elfogyasztott élelmiszer.
- * Az önellátás kiterjed a termeléshez (és az életben maradáshoz) szükséges *inputokra* (takarmány, trágya, állati vontatás, épület és tűzifa, önálló építkezés stb.) is. A törpebirtokok minimálisan vagy egyáltalán nem vesznek igénybe külső termelési tényezőket (bérmunka, földbérlet, bankkölcsön). Lengyelországban például – ahol a három vizsgált ország közül a legnagyobb a kis- és törpebirtokok aránya – az egy hektárra jutó termelőfogyasztás fele az EU-átlagnak, de azon belül 7-szer akkora az önellátás aránya, mint Nyugaton; az amortizáció az EU-ban 2,5-szer, a külső tényezők igénybevétele pedig 9-szeresen haladja meg a lengyel átlagot.

3.2. A törpegazdaságoknak sokszor igen gyenge a kapcsolatuk a piaccal, rendkívül alacsony „órabérrel” és minimális *input*-felhasználással működnek. Ezzel magyarázható, hogy miközben termelési hatékonyságuk ötöde-tizede a nyugat-európai családi gazdaságokénak, a szubvenció nélkül számított árversenyképesség tekintetében „pariban” vannak velük. Ugyan-akkor ez a fajta versenyképesség csak illúzió, mert – leszámítva néhány speciális terméket (regionális ételkülönlegességet) – a méretekből adódóan és a technológiai-higiéniai stb. lemaradás okán teljességgel kizárt, hogy ezek a törpebirtokok akár egy beruházási *boom*-mal is a piaci kínálat tartós növelésére legyenek képesek – hacsak nem a határkölségen, ami viszont lerombolná az árversenyképességüket.

3.3. Másrészt viszont éppen a gyenge piaci kapcsolatok miatt, ezek a kis struktúrák viszonylag függetlenek a külső tényezőktől, s így hatékonysági hátrányaik ellenére (a munkanélküliség látszólagos felszívásával) sokáig szociális pufferként szolgálhatnak az elszegényedő és leszakadó vidéki régiókban. Baj csak azokon a területeken lehet (pl. Lengyelország középső és északkeleti részein), ahol az egyéb szektorok fejletlensége miatt kevés az alternatív munkalehetőség, s a háztartások jövedelmében jelentős súllyal esik latba a helyi piacon értékesített áruért kapott pénz.

3.4. A döntően önellátó kisfarmok problémája az „első körös” tagjelöltek közül Lengyelországban merül fel a legélesebben, de létező gond Magyarországon, sőt Csehországban is. A lengyel kormány, a strukturális adottságokból eredő bajok orvoslására egy rendkívüli költségigényű vidékfejlesztési modernizációs programot dolgozott ki a 2000 és 2006 közötti időszakra. A 78 milliárd zloty 75%-át az állami költségvetés fedezi, 15%-át a gazdálkodók állják, a maradék 10%-ra pedig a SAPARD-program nyújt fedezetet. A 10 közép- és kelet-európai országra tervezett s évi 520 millió eurós kerettel rendelkező SAPARD-ból Lengyelország egymaga 48%-kal, azaz évi 250 millió euróval részesedik. A pénzből az öntözési és a közúti infrastruktúra-projektek, valamint a mezőgazdaságon kívüli munkahelyek létesítése kiemelt összegekre számíthat. Varsó azt várja, hogy az EU-csatlakozás után közösségi segítséggel megtriplázhatja (azaz évi 4-4,5 milliárd euróra növelheti) a program költségvetését.

3.5. Az Európai Unióban ez a fajta, nagyrészt önellátásra berendezkedő törpebirtokrendszer ma már nem jellemző, illetve csak elvétve található meg – főként Görögország, Írország, Spanyolország és Portugália egyes, kevésbé urbanizált vidékein. A második világháború után az ipari és a terciér szektor fejlődése a városokba vonzotta a munkaerőt, ahol óriási szociális lakásépítési programokra volt szükség a letelepítéséhez. A közép-európai országokban az elszegényedő falusi népesség városokba költöztetéséhez nincs meg az anyagi fedezet, sem az egyén, sem pedig a költségvetés oldaláról. A szociális lakásépítés irdatlan összegekbe kerülne. Ezen a ponton érthető a brüsszeli bizottság

aggodalma: egy elszármított EU-csatlakozás a kisbirtokok tömeges tönkremenetelét, s ezáltal csak mérhetetlen pénzekkel orvosolható társadalmi problémákat okozna, elsősorban Lengyelországban. Különbséget kellene azonban tenni Lengyelország és a többi első körös ország között! Sajnos Nyugaton a szakértők többségére még ma is jellemző a blokk szemlélet, s az, hogy nem hajlandók külön kezelni a lényegesen kedvezőbb agrárstruktúrával rendelkező Csehországot és Magyarországot.

4. A nagybirtok versenyképessége

A rendszerváltással járó privatizáció és kárpótlás jegyében (CZ, H) a volt termelőszövetkezeteket nyugati típusú magán termelőszöveteketté vagy gazdasági társaságokká alakították, illetve szabdalták, meghagyva a tagoknak a jogot, hogy bent maradjanak a társaságban, vagy kivegyék a földjüket, s magán farmgazdaságot hozzanak létre. Az átalakult nagygazdaságok ily módon a korábrinál kisebb területen, általában 700-2000 hektáron termelnek, amely méret elméletileg még mindig igen jó feltételeket biztosít a versenyképes működéshez. A vállalkozások törzstőkéje és a művelt föld tulajdonjoga rendkívül szétaprózott, sokuk a vállalkozáshoz tartozó tulajdonosok, illetve külső kistulajdonosok kezén van. Ez utóbbiak, más választásuk nem lévén, rendkívül alacsony díjért bérbe adják földjüket a nagygazdaságoknak. Az állami gazdaságok már privatizált részénél az a jellemző, hogy az állam maradt a termőföld tulajdonosa, s azt bérbe adta a gazdaság vezetőiből és alkalmazottaiból alakult társaságnak.

4.1. A tervgazdasági múlt örökségeként a nagybirtokok zöménél együtt találjuk meg a nagykulturás gépesített szántóművelést és a rendkívül nagyléptékű, jelentős állandó munkaerőt igénylő állattenyésztést. Ez a fajta gazdálkodási egység teljességgel hiányzik Nyugat-Európában. Az állattenyésztés ugyanis rendkívül beruházásigényes, és sok egyéb gonddal jár (rendszeres gondoskodás, állandó jelenlét, állatorvosi szolgáltatás, búz stb.). Nyugat-Európában, akinek akkora földje van (azaz legalább 100-200 hektár), hogy azon gabonát vagy más szántóföldi nagykulturát termeszthet, nem bajlódik állattenyésztéssel. Nem véletlen, hogy Bretagne, mely régió Franciaország állati termékeinek 50%-át állítja elő, a francia mezőgazdasági területnek mindössze 5%-ával rendelkezik.

4.2. A közép-európai nagybirtokok között ma jellemzően egy gépesített, de extenzív (kevés *input*ot: műtrágyát, növényvédőszer használó), önmagában enyhén profitábilis, de kevés állandó munkahelyet biztosító gabonatermesztést és sok munkaerőt igénylő, a saját termelésű (általában nem megfelelő összetételű) takarmányt rosszul hasznosító, erősen deficités állattenyésztést találunk. Az ideig-óráig való túlélést a költségek alacsony tartásával lehet csak elérni. Ennek formái (i) az extenzív gazdálkodás, (ii) a késleltetett amortizáció és (iii) az olcsó földbérlet.

5. Mi lesz a nagybirtokokkal az EU-csatlakozás után?

Az állattenyésztés esetében viszonylag egyszerű a válasz: csak az EU minőségi előírásainak megfelelő, legversenyképesebb telepek maradnak fenn. Szakértői becslések szerint, már önmagában az ún. állatjóléti beruházások 100 milliárd forintos nagyságrendű kiadásokat jelentenek Magyarországon, és akkor még nem szóltunk az állategészségügyi és élelmiszerminőségi követelményekről. Míg az EU magasra állított állat-egészségügyi normái egyfajta nem tarifális piacvédő eszközként is felfoghatók, addig a tagjelölteknek eme normáktól elmaradó minőségi előírásai (illetve gyakorlata) lehetővé teszik, hogy a feldolgozóipar viszonylag olcsón termelhesen, enyhítve ezáltal a gazdasági recesszió szociális következményeit. De az EU-csatlakozással járó harmonizációs kötelezettség oly mértékben fogja emelni a költség szintet, hogy az újdonsült tagországok feldolgozóipara nem csak a hazai szegénység ellátásából, de a relatíve igénytelenebb (és olcsóbb árfekvésű) szovjet utódállamok piacairól is kiszorulhat.

5.1. Ha a nagybirtokok menedzserei valódi tulajdonosok lennének, már most be kellene zárniuk az állattenyésztő egységek jelentős részét, s minden talpalatnyi földterületet a nagykulturák (főként gabona) termelésére kellene fordítaniuk. Ehelyett azonban többnyire az *input*okon való spórolással, a beruházások halasztgatásával, alacsony vagy éppen negatív profitabilitással működtetve a vállalkozást, legfőbb gondjuk saját és munkatársaik munkahelyének megőrzése.

6. Árak, versenyképesség, kompenzáció

A sertés- és a baromfihús termelői ára már ma sincs messze az uniós szinttől. A csatlakozásig az árkonvergencia valószínűleg tovább nő. Ezt azért fogadhatjuk el hipotézisként, mert a magyar és az EU-árak már 1990 és 1998 között is elsősorban azért közeledtek egymáshoz, mert az unióban – a CAP-reform következtében – erős árcsökkenés érvényesült. Márpedig az agrárpolitikai reform az Agenda 2000 alapján 2000 után is folytatódik, s a gabona garantált árának 2000 és 2002 közötti összesen 15%-os csökkentése (kb. felerészben) kihat a magevők önköltségére is. A csökkenő árkülönbség azonos termékminőség esetén teljesen eltűnik, sőt megfordul, s a közép-európai sertés- és baromfihús nemhogy nem fogja elárasztani Nyugat-Európát, de még a hazai piacon is intenzív versenyre kényszerül.

6.1. A marhahús esetében nagyobb árkülönbségeket találunk, de ez igen csalóka dolog. Közép-Európában ugyanis a marhahústermelés a tejtermelésre orientált, illetve kisebb részben a kettős hasznú marhatartás természetes velejárója. A húskeresletben a sertés- és baromfihús dominál, s a marhahúsfogyasztásnak nincs olyan kultusza, mint Nyugat-Európában. A minőségi marhahústermelés meghonosításához és elterjesztéséhez Közép-

Európában olyan mérvű beruházásokat kellene eszközölni, hogy az EU-termelőkkel ma még fennálló árkülönbségek azonnal kiegyenlítődnének, s ez eleve kizárná a hazai túltermelésnek vagy a nyugati piacok előzönlésének veszélyét.

6.2. A nagybirtokok versenyképessége első pillantásra sokkal jobbnak tűnik a szántóföldi nagykulturák – elsősorban a gabonafélék – terén, de ez nem jelenti azt, hogy komoly beruházások nélkül megfelelő kínálati rugalmassággal rendelkeznének. A végletekig kilúgozott talajokon, az elöregedett gépparkkal folyó gabonatermelés, mely a termelési vertikum következő szintjeinek (a tárolási, csomagolási és szállítási infrastruktúrának) elégtelenségével, valamint Csehország és Magyarország esetében a tengerpart hiányával is párosul – legalábbis középtávon – nem veszélyezteti komolyan az Európai Unió piacait.

6.3. Ha az Agenda 2000-nek megfelelően a közép-európai tagjelöltekre nem terjesztik ki a kompenzációs fizetéseket, úgy az extenzív szántó-művelés egyre drágább takarmánytermeléshez fog vezetni. A lengyel (és szlovén) gabonaárak már ma is az EU-átlagár fölött vannak. A dráguló abrak a már említett okokkal együtt az állattenyésztés jövedelmezőségének romlását, s végső soron az állatállomány folytatódó leépülését eredményezi. A nagybirtokok fokozatosan a gabonatermelés felé fordulnak, melynek eredménye – az extenzív gazdálkodásnak köszönhetően – rendkívüli módon ki lesz téve az adott évi időjárásnak. Így jobb termésű évben előfordulhat, hogy Csehország és Magyarország együttesen néhány millió tonna fölösleggel áll majd, de ez eltörpül az EU-15-ök 200 milliós termeléséhez képest.

6.4. Amennyiben a csatlakozó országok mégis megkapnák a kompenzációkat, úgy a gabona-túltermelés nagyobb arányokat is ölthet, amennyiben a támogatást a gazdaságok a termelés feltökésítésére fordítják. Az Európai Bizottság attól tart, hogy a termelők nem beruházásra, hanem fogyasztásra használnák a pénzt, s ez adott régiókban szociális feszültségeket gerjesztene. Lengyelország esetében megalapozottnak is tűnik a veszély, hiszen a 6-8 hektáros, vagy akár a 10-20 hektáros kisbirtokokon a támogatás nem volna elegendő a termelés korszerűsítéséhez, s így óhatatlanul luxusfogyasztást finanszírozna. A magyar és cseh nagy struktúrákon azonban minden bizonnyal segítene még egy *phasing in*-változat is. A költségek azonban beépülnének az árba, és ez a már említett infrastrukturális hiányosságokkal együtt az EU-15-ökkel szembeni árkülönbségeknek az országhatáron történő kiegyenlítődsét eredményezné. A kompenzációk megvonása mindenképpen egy extenzív termelésre ítélt másodrendű tagsághoz vezetne Közép-Európában, míg megadása egyáltalán nem hozná hátrányos helyzetbe a jelenlegi tagországok termelőit. Nem szabad lebecsülni ugyanis a nyugati gazdák versenyképességi, alkalmazkodási és költségcsökkentési tartalékait: az évtizedeken keresztül rájuk zúdított állami támogatásból bőven tellett luxusberuházásokra (pl. „vállalati” autóra,

légkondicionált traktorfülkére stb.), ingatlanvásárlásokra és portfólióbefektetésekre, melyekből jócskán lehet engedni.

6.5. A közép-európai régió nagybirtokain talán az a legvalószínűbb forgatókönyv, hogy a nagy struktúrák menedzserei családtagjaik, rokonaik és barátaik révén szép lassan felvásárolják a birtokot, s megszüntetve, de legalábbis a legversenyképesebb magig visszafejlesztve az állattenyésztést, visszatérnek a például Magyarországon hagyományokkal rendelkező, a nagy szántóföldi területeken egyedül profittal kecsegtető, gabonatermesztésre épülő latifundiumszerű műveléshez. Az állattartás visszaszorítása természetesen jelentős munkaerőt szabadít fel a szektorból, de ennek egy része a jó jövedelmezőséget biztosító zöldség-gyümölcs termesztésben vagy az egyelőre gyerekcipőben járó, de nagy jövő előtt álló ültetvényerdő-programokban még megtalálhatja a számítását.

7. Középbirtok mint megoldás?

A *middle scale* jószerével az egyetlen versenyképes üzemforma az Európai Unióban. Az EU-15-ök agrártermelésének 98%-a az intenzív családi gazdaságokból származik. Már említettük, hogy a Közép-Európában (főként Lengyelországban) oly nagy szerepet játszó, önellátó kisbirtokok nemigen fordulnak elő. Ugyanilyen ritka az idegen munkára (azaz bér munkára) alapozott latifundiumszerű művelés. Ez utóbbinak ott van helye, ahol nagy tömegben igen olcsó vagy feketén alkalmazható munkaerő áll rendelkezésre (pl. a spanyolországi paradicsom- és narancsültetvényeken).

7.1. A közepes nagyságú családi gazdaságok elméletileg a közép-európai mezőgazdaságban is helyet adhatnak az intenzív állattenyésztés kifejlődésének. Ezáltal oldódna a tervgazdasági örökségből származó duális szerkezet, melyben egyrészt hatalmas árutermelő gazdaságokat, másrészt a piacon életképtelen törpebirtokokat találunk. A gyakorlat azonban nem feltétlenül fogja igazolni az elméletet.

7.2. Csehországban és Magyarországon a közepes méretű birtokok a privatizációs-kárpótlási folyamatban keletkeztek, s a mezőgazdasági terület mintegy 10-20%-ával rendelkeznek. A nagy beruházásigényű intenzív állattenyésztés kialakulását azonban gátolja, hogy nem áll rendelkezésre kellő mértékű állami támogatás, hiányoznak a bankkölcsönök és bankgaranciák, és a zömében 1-3 évre bérelt földön általában sincs meg a komolyabb investíciót megalapozó, kellően hosszú távra tervezhető termelési biztonság. Ily módon a középbirtokokon is döntően gépesített gabonatermelés folyik, ami a „latifundium-szenáriót” erősíti.

7.3. Lengyelországban a közepes méretű családi gazdaságok, a nyugat-európai koncentrációs folyamathoz hasonlóan, szerves fejlődés eredményeként jöttek létre, és a

föld saját tulajdonukban van. A főleg az ország északi és nyugati részében található 30-100 hektáros birtokokon félintenzív állattenyésztés folyik, amennyiben a gazdák nem vásárolnak magot és koncentrátumot, hanem saját maguk állítják elő a takarmányt. Ennek az az oka, hogy a GATT uruguayi fordulóján rendkívül magasán kialakult vámok árnyékában a lengyel gabonaárak a 90-es évek második felében már az uniós árak fölé emelkedtek, szinte lehetlenné téve a föld (azaz a saját takarmánybázis) nélküli állattartást. Ugyanakkor, a rendkívül felaprózott lengyel tulajdonszerkezet és a kisbirtokrendszer masszív társadalmi támogatottsága még hosszú évekig nem fogja lehetővé tenni, hogy a középüzemek meghatározó tényezővé válhassanak az állati termékek termelésében, illetve piacán.

7.4. Általánosságban elmondható, hogy az állattenyésztésbe bele kell születni: kis gyerekkortól hozzá kell szokni a kora reggeli fölkeléshez, amikor három generáció együtt megy az állatokat megetetni. Nem jellemző, hogy a szektorba a kívülről jövő, az állattartás tekintetében gyökerek nélküli vállalkozó pénzt fektessen. Harminc-negyven tehén „beállításához” körülbelül 300 ezer euróra (mintegy 80 millió forint) van szükség. Akinek ma ennyi pénze van Közép-Európában, az nemhogy az állattenyésztésbe, de még a mezőgazdasági tevékenységbe sem fog belekezdeni.

8. Véggövetkeztetés

A rendszerváltással járó gazdasági válság súlyosan érintette a közép-európai országok mezőgazdaságát: az állatállomány közel megfeleződött, de a kevésbé beruházás-igényes növénytermesztés is 20-30%-kal esett vissza. A helyzet stabilizálására a 90-es évtized közepén kerülhetett sor, amikor a GATT-egyezmény a támogatások vámosításával lehetőséget kínált a nemzeti piacok magasabb szintű és hatékonyabb védelmére. A belső fogyasztás a gazdasági növekedéssel párhuzamosan (főként Lengyelországban) érezhető emelkedésnek indult, és a FÁK tagországokban újból jelentős mennyiségű, az EU-ban a magas minőségi normák miatt eladhatatlan élelmiszer talált felvevőpiacot.

8.1. A FÁK-ba irányuló export-*boom*-nak az 1998-as orosz pénzügyi válság véget vetett, a CEFTA-együtműködés a mezőgazdaság területén kudarcot vallott, s az EU az Agenda 2000-ben világossá tette, hogy nem fogja egyenrangú partnerként kezelni a csatlakozni igyekvő közép- és kelet-európai országokat. Az új tagországokra vonatkozó költségvetési tételeket a maradványelv határozta meg, és azok nem tartalmazták a kompenzációs kifizetésekhez szükséges összegeket. Márpedig az EU-költségvetésben a régi és az új tagokra szánt tételek között nem lehetséges az utólagos átcsoportosítás. Egy, a kompenzációknak az új tagokra való kiterjesztéséről hozott pozitív politikai döntés a 2000-2006-ra szóló költségvetés teljes újratárgyalását eredményezné.

8.2. Tény, hogy a rendkívül fregmentált szerkezetű lengyel agrárgazdaságon a kompenzációs támogatások sem segítenének sokat. Ugyanakkor az EU-nak különbséget kellene tennie az elavult lengyel kis struktúra és a modernizációra sokkal inkább képes cseh és magyar nagy struktúra között. Ez utóbbi ugyanis, megfelelően irányított és adagolt támogatásokkal, közép távon fölhozható lenne az uniós átlagszintre.

8.3. Az Agenda 2000-re a közép-európai országok a korábbinál hatékonyabb piacvédelemmel, valamint az EU-standardok alatti élelmiszerminőségi normák alkalmazására és a külföldiek termőföldtulajdonhoz jutásának megakadályozására vonatkozó, hosszú távra szóló derogációs kérelmekkel válaszoltak. Ennek ellensúlyozására a bizottság 2000 nyarán a 10 kelet-európai tagjelölt mindegyikét rávette az ún. „dupla nulla” megállapodások aláírására. Ezen szerződések az EU-val való kétoldalú élelmiszerkereskedelem további jelentős liberalizálását vannak hivatva szolgálni.

8.4. Kompenzációs kifizetésekkel vagy anélkül, az EU-csatlakozás meghatározó változásokat hoz majd a három közép-európai országban. Lengyelországban a – ma még a korszerűtlen mezőgazdasági kisbirtokokon elbújtatott – vidéki munkanélküliség felszínre törése óriási költségigényű strukturális programokat fog igényelni. A folyamat lassítása érdekében valószínűleg szükség lesz a mezőgazdasági csatlakozás átmeneti időszakkal történő elhúzására.

8.5. Csehország annyiból szerencsés helyzetben van, hogy nincsenek különösebb nettó exportóri ambíciói, csupán a mezőgazdaság további össze-zsugorodását szeretné megakadályozni, ráadásul az EU gondolkodás-módjához elég közel álló módon (hegyvidéki állattenyésztés támogatása, minőségi termelés elősegítése). A cseh gazdák mindenesetre ragaszkodnak a kompenzációkhoz, annál is inkább, mert úgy érzik, hogy a Társulási Szerződéssel annak idején rosszul jártak, és most szeretnék kárpótolni magukat. A kompenzációk helyett felkínált strukturális támogatásokban nem bíznak, mert nemigen látják, hogy – az élelmiszer-marketing elősegítésén kívül – milyen strukturális célokat lehetne megfinanszírozni Csehországban.

8.6. Magyarországon – bár a probléma súlyát még sem az FVM, sem a MOSZ nem fogta fel – a nagyüzemi állattenyésztés komoly veszélyben van. A szektor megújulási képessége rendkívül korlátozott, és az EU-csatlakozással óriási versenynek lesz kitéve. Sokkal jobbak a gabonatermelés, valamint a zöldség-, gyümölcs- és szőlőtermesztés esélyei. A gabonatermelés intenzitása attól függ majd, hogy megkapja-e az ágazat a kompenzációs fizetéseket. Ha nem, akkor a nagystruktúrás extenzív művelés tartós stagnálásra lesz ítélve.

* * * * *